

Відомості про автора

Постоюк Наталія Валентинівна – Україна, м.Київ, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: +38044 521 35 13, natapostoyuk@gmail.com

Постоюк Наталья Валентиновна – Украина, г. Киев, кандидат педагогических наук, асистент кафедры педагогики факультета психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Контактная информация: +38044 521 35 13, natapostoyuk@gmail.com

Postoiuk Nataliia Valentyivna – Ukraine, Kyiv, Ph. D., Lecturer of Pedagogics Chair of Psychology Department of Kyiv National University named after Taras Shevchenko

Contact information: +38044 521 35 13, natapostoyuk@gmail.com

УДК 371.1/37.036

Л. Сатановська, канд. пед. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розкрито аспекти формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. Доведено, що професійна відповідальність майбутніх фахівців полягає в готовності діяти на основі усвідомлення своїх обов'язків перед суспільством, емоційного сприйняття їх та здатності передбачати наслідки своєї поведінки, відповідати за них з урахуванням суспільної оцінки цих наслідків. Обґрунтовано принципи мотивації та проблемності, фактори та педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти: становлення мотивації відповідальної поведінки, професійна спрямованість, педагогічна майстерність викладачів, ефективна практична підготовка. Визначено критерії, показники і рівні професійної відповідальності.

Ключові слова: професійна відповідальність, фактори соціального середовища, педагогічні умови формування професійної відповідальності, рівні мотивації відповідальної поведінки, професійно-відповідальна ситуація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства вагомим значенням набуває підготовка висококваліфікованих менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. Відтак, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції національного виховання та Закону України “Про освіту”, було визначено посилені вимоги до професійних і особистісних якостей випускників вищих навчальних закладів, зосереджуючи увагу на їх підготовці (розвитку професійного потенціалу, формуванні високої професійної відповідальності, загальнокультурного рівня випускників) з метою ефективнішого функціонування та подальшого входження в європейські, світові економічні структури України. Життєво важливими й актуальними сьогодні постають проблеми формування професійної відповідальності майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу, забезпечення можливостей їх інтелектуального та духовного збагачення, формування сучасного світогляду, пізнавальної самостійності, морально-етичної культури, національної свідомості. Саме тому необхідним є удосконалення діяльності вищих закладів освіти, осучаснення змісту професійної підготовки, розробка нових освітніх технологій, зорієнтованих на формування якостей особистості, які б сприяли адаптації в умовах господарювання, що постійно змінюються.

Актуальність означених проблем підсилюють також протиріччя між ускладненими вимогами до особистості фахівця і ступенем сформованості його професійної відповідальності, яка забезпечує успішне виконання цих вимог; значенням процесу формування професійно-значущих якостей у системі професійної підготовки майбутнього управлінця освіти та недостатньою вивченістю педагогічної сутності цього поняття; необхідністю розроблення системи формування професійної відповідальності майбутнього менеджера освіти і недостатньою розробленістю теоретико-методологічних основ та концептуальних положень її проектування; об'єктивною потребою участі викладачів у педагогічній підтримці майбутніх фахівців у формуванні професійної відповідальності і не досить розробленою методикою її реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки з'явилися дослідження особистості професіонала, в яких розкриваються окремі індивідуально-психологічні особливості, що обумовлено формою поглибленого вивчення однієї або декількох рис особистості, в порівнянні з цілісністю особистості. Більшість наявних методик також спрямовано на діагностику окремих рис або їхніх комплексів. Психолого-педагогічний напрям розглядає закономірності формування і розвитку відповідальності. У наукових дослідженнях психологів К.А. Абульханової-Славської, Б.Г.Ананьєва, Л.І. Анциферової, А.А. Бодальова, Л.І. Божович, А.А. Деркача, А.І. Крупнова, Н.І. Рейнвальд, Д.І. Фельдштейна, І.А. Куренкова, В.Г. Сахарової, В.Є. Купченко виявлено закономірності і механізми процесу особистісного розвитку, що дозволило розкрити відповідальність як центральне особистісне утворення [1; 2; 7].

Соціальний аспект відповідальності майбутніх і вже працюючих фахівців одержав своє теоретичне обґрунтування у працях Л.М. Архангельського, О.Ф. Плахотного, О.Л. Слободського, Н.С. Івашиної, М.М. Губачова, Є.В. Левченка [8].

Психологічний аспект розкритий у працях В.І. Ковальова, О.М. Леонтьєва, К. Муздибаєва, В.М. Мясичева, С.Л. Рубінштейна, Д.М. Узнадзе, М.В. Савчина [4; 5; 7].

Проблеми моральної відповідальності досліджували Т.Е. Василевська, Г.Г. Гаєвая, М.А. Станчиць, Ф.Г. Майленова, І.О. Трухін, А.В. Мітькіна. Історико-культурні зміни в структурі відповідальності, її значення у філософських світоглядних концепціях розглянуто в працях Т.Г.Аболіної, Є.К. Бистрицького, Л.Г. Десфонтейнес, В.П. Зінченко, К. Муздибаєва, В.Є. Купченко [1; 9].

Правові аспекти відповідальності висвітлюються у працях В.А. Лук'янова, Г.П. Васяновича, А.Г. Перлін [1;2].

Мотиваційне підґрунтя відповідальної поведінки особистості досліджували О.К. Агапонов, В.Г. Асєєв, І.В. Зайцева, В.І. Ковальов, Х. Хекхаузен, І.Ф. Прокопєнко, Е.М. Павлутєнков, О.П. Макаревич, А.К. Маркова, Т.А. Матіс, А.Б. Орлов [7; 9].

У закордонній психології проблема відповідальності розглядається в двох основних аспектах: моральному

(Ж. Піаже, Л. Колберг, Е. Фром, К. Хелкама,) і в аспекті причинності (Ф. Хайдер, Л. Хьелл, Д. Зіглер, К.Г. Юнг,], Дж. Агассі, П. Друкер, П. Фейерабенд [8].

У дослідженнях з педагогічної майстерності проаналізовано окремі аспекти проблеми формування відповідальності (І.Г. Максименко, Н.Є. Шуркова, А.К. Маркова, М.В. Панасенко, Л.І. Рувінський). Педагогічний такт, особистий приклад і авторитет вихователя є важливими факторами формування відповідальності, їх вивчали Г.П. Васянович, О.П. Коваленко, І.І. Кобиляцький, О.О. Куванова, Ю.Д. Мішина, Н.В. Винокурова, А.Л. Подстрелова [2; 3; 4; 5].

Однак аналіз літератури з досліджуваної проблеми свідчить, що професійна відповідальність як показник професіоналізму фахівця все ще не одержала всебічного наукового висвітлення. Поза увагою дослідників залишилися важливі аспекти теоретико-методологічних і методичних основ формування професійної відповідальності. При всій глибині зазначених праць, у них не знайшли належного розкриття питання про суттєві характеристики цього складного особистісного утворення, розкриття його змісту, структурних компонентів та показників. Ще не визначені оптимальні педагогічні умови і принципи, що забезпечують результативність навчального процесу в формуванні цієї професійно важливої якості особистості майбутнього менеджера освіти.

Вивчення професійної діяльності менеджерів освіти свідчить про те, що основними їх труднощами є проблеми, які пов'язані з психологічним становленням професійної відповідальності у студентів під час навчання у закладі вищої освіти. Складна і суперечлива соціально-економічна ситуація в Україні, вплив дестабілізуючих факторів, посилення соціальних негараздів у суспільстві значно ускладнюють завдання професійної діяльності. **Мета** дослідження: обґрунтувати педагогічні умови і принципи, що забезпечують результативність формування професійної відповідальності студентів магістратури у процесі професійної підготовки та на основі одержаних результатів розробити методичні рекомендації.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – процес формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. Мета, об'єкт, предмет дослідження зумовили необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) на основі аналізу тенденцій розвитку вищої освіти в умовах ринкової економіки виявити протиріччя та сучасні вимоги щодо формування професійної відповідальності майбутніх фахівців у вищій школі; 2) на основі аналізу наукової літератури визначити суть та зміст професійної відповідальності майбутнього фахівця - менеджера освіти; 3) визначити та науково обґрунтувати педагогічні умови та принципи формування професійної відповідальності студента магістратури; основні шляхи і методи системного забезпечення їх реалізації в умовах вищого навчального закладу; 4) проаналізувати навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах стосовно формування відповідальності студентів, виявити головні суперечності та тенденції цього процесу; визначити критерії, показники та рівні сформованості професійної відповідальності майбутнього фахівця-менеджера освіти.

Існуючий стан виховної практики у вищих навчальних закладах формує запит на оновлення методологічних основ професійної освіти, тісно пов'язаних із формуванням важливих професійних якостей [1].

Слід зазначити, що аналіз наукових джерел підтверджує активне вивчення науковцями різних аспектів відповідальності особистості, а також наявність розробок стосовно її діагностики та розвитку. Малодослідженими залишаються проблеми вивчення відповідальності фахівців, які виконують свої професійні обов'язки в сучасних умовах праці. В дослідженнях не розглядалась мотивація професійної відповідальності фахівця, психолого-педагогічні ознаки предмету й інстанції цього типу відповідальності, а також не з'ясовані психолого-педагогічні умови становлення її у майбутніх фахівців-менеджерів освіти. Відповідно, практика навчально-виховного процесу вищих закладів освіти потребує розробки методичних рекомендацій з формування професійної відповідальності майбутніх фахівців – менеджерів освіти для вдосконалення їх професійної підготовки. Зазначимо, що за останні роки з'явилися дослідження особистості професіонала, в яких розкриваються окремі індивідуально-психологічні особливості, що обумовлено формою поглибленого вивчення однієї або декількох рис особистості, в порівнянні з цілісністю особистості. Більшість наявних методик також спрямовано на діагностику окремих рис або їхніх комплексів [2; 5, с. 56-74].

Процес формування професійної відповідальності майбутніх фахівців – менеджерів освіти буде ефективним, якщо детермінувати якісні зрушення в мотивації відповідальності поведінки студентів, у усвідомленні ними відповідальності перед сукупністю інстанцій та здійснювати підготовку майбутніх фахівців на основі системного забезпечення педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів, яка передбачає застосування наступних педагогічних впливів: формування мотивації відповідальності в студентів; всебічне розширення самостійності студентів у різних видах діяльності; індивідуальний підхід до кожного з них з урахуванням рівня сформованості відповідальності; раціональне використання провідних видів проєктованої майбутньої діяльності на заняттях з аналізу професійно-відповідальних ситуацій, зважаючи на обумовленість соціально-психологічного розвитку особистості об'єктивними та суб'єктивними умовами віку [8; 9, с. 278-283].

Методологія дослідження. Для реалізації мети, розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотези використано комплекс методів, адекватних досліджуваному феномену, зокрема:

➤ теоретичні методи: аналіз наукових джерел з проблем ефективності підготовки фахівців у вищій школі, порівняння, узагальнення та систематизація наукових даних, методи аналізу для зіставлення та порівняння поглядів вчених на проблему формування відповідальності, визначення напрямів дослідження та понятійно-категоріального апарату; синтез; логічне узагальнення;

➤ емпіричні методи: спостереження, моделювання проблемних ситуацій, анкетування, бесіда, експертна оцінка, метод ранжування, опитування, тестування, методи математичної статистики; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний).

На основі наукового аналізу проблеми, розгляду досвіду фахівців та теоретичних концепцій українських і зарубіжних науковців щодо формування відповідальності встановлено, що формування професійної відповідальності - це процес, у результаті якого складається цілісний образ себе як професіонала, що включає комплекс уявлень про себе як про професіонала, систему відносин взаємної відповідальності і установок до себе як до професіонала. Серед основних елементів, що визначають рівень розвитку професійної відповідаль-

ності, можна виділити: усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії як еталонів для усвідомлення своїх якостей; усвідомлення цих якостей в інших людей; самооцінювання людиною своїх окремих сторін з опорою на ретроспективну, актуальну і потенційну, ідеальну професійну самооцінку; відповідальне ставлення до себе в цілому [1; 2; 5].

Виклад основного матеріалу. Розкрито теоретичні аспекти проблеми формування професійних якостей особистості, зокрема, професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти. Висвітлено основні підходи до досліджуваної проблеми відповідальності у психологічній, філософській, соціологічній і педагогічній літературі; обґрунтовано правомірність комплексного підходу до вивчення проблеми забезпечення освітньої сфери України висококваліфікованими фахівцями – менеджерами освіти. Успішна робота сучасного фахівця, який працює в умовах ринкових відносин, передбачає ґрунтовне володіння теоретичними знаннями, професійними вміннями і навичками; фундаментальну підготовку із соціально-гуманітарних, загальнонаукових і спеціальних дисциплін; він має бути професійно відповідальним [9, с. 279].

До професійно значущих якостей майбутнього фахівця з управління навчальними закладами відносимо якості, що потрібні в діяльності фахівців даної професії, впливають на успішність навчальної діяльності, дають можливість найбільше повно реалізувати особистісний потенціал і розвиток яких забезпечує надалі високу якість професійної діяльності.

На підставі наукового аналізу праць вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі педагогіки і психології (Л.Грядунової, Р.Косолапова, Н.Мінкіної, А.Ореховського, К.Муздибаєва, О.Борисової, К.Климової, В.Іванникова, ЛА.Сухинської, А.Л.Слободського, Н.М.Тен, А.П.Растиґєєва, А.Т.Панова, О.Плахотного, Г.Фартухової, К.Хелкама, К.Роджерса, Ф.Хайдера) було окреслено структуру та визначено такі види відповідальності, як моральна, юридична, економічна і професійна. Усі види відповідальності поєднує те, що вони є формою контролю діяльності суб'єкта на різних її етапах [5; 7].

Огляд літературних джерел стосовно формування відповідальності дав можливість встановити, що дану проблему розробляли М.Савчин, М.Левківський, І.Гамула, В.Мухамед'яров, Ж.Завадська, М.Губачов, М.Соколов, О.Бобкова та інші дослідники. Встановлено, що професійна відповідальність є результатом відображення об'єктивно необхідних взаємин у колективі, які характеризуються усвідомленою особистістю необхідністю: виконувати професійні вимоги; моральний і професійний обов'язок; соціальні норми та відповідати за свої професійні дії перед собою, колегами, колективом і суспільством [7; 8; 9].

Сутність відповідальності майбутнього менеджера освіти полягає в готовності діяти на основі усвідомлення своїх обов'язків перед суспільством, емоційного сприйняття їх та здатності передбачати наслідки своєї поведінки, відповідати за них з урахуванням суспільної оцінки цих наслідків.

Психолого-педагогічна структура професійної відповідальності майбутнього фахівця з управління навчальними закладами включає синтез практичного, інтелектуального, вольового й емоційного компонентів.

Розв'язання проблеми формування відповідальності майбутнього фахівця з управління навчальними закладами ми розуміємо як виконання завдання цілеспрямованого педагогічного проектування, що включає

розробку моделі формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти, реалізація якої наповнює зміст навчальної діяльності елементами майбутньої професійної діяльності.

На основі аналізу наукових джерел, професійного досвіду визначено методологічні основи дослідження і розроблено методику дослідження формування професійної відповідальності майбутніх фахівців з управління навчальними закладами в умовах вищого навчального закладу. Обґрунтовано також педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти і розроблено методику реалізації цих умов.

Формування професійної відповідальності майбутніх фахівців буде ефективним, якщо детермінувати якісні зрушення в мотивації відповідальної поведінки майбутніх менеджерів освіти, в усвідомленні ними відповідальності перед різними інстанціями та здійснювати підготовку майбутніх фахівців з управління навчальними закладами на основі системного забезпечення педагогічних умов становлення професійної відповідальності майбутніх фахівців. Це передбачає: всебічне розширення самостійності майбутніх фахівців у професійно орієнтованих видах практичної діяльності; індивідуальний підхід до кожного з них (з урахуванням рівня сформованості відповідальності); раціональне використання провідних видів проєктованої майбутньої діяльності на заняттях з аналізу професійно-відповідальних ситуацій [8; 9].

На цьому етапі дослідження встановлено рівень знань майбутніх менеджерів освіти, які стосуються відповідальності, прикладів безвідповідального ставлення до виконання професійних обов'язків при існуючій практиці; визначено рівень сформованості в майбутніх фахівців якостей, що лежать в основі професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти.

Для вирішення цих задач було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури, спостереження за майбутніми фахівцями в процесі практики; бесіди з майбутніми фахівцями зі спеціально складених питань; аналіз випадків безвідповідальної поведінки; діагностичні ігрові завдання; кількісна і якісна обробка емпіричних даних; статистичні методи аналізу експериментальних даних.

У ході розроблення технології професійно відповідальності ситуацій було використано абстрагування, конкретизацію, аналогію, теоретичне моделювання. На завершальному етапі роботи в ході аналітичного експерименту з метою перевірки вірогідності отриманих результатів застосовувалися методи математичної статистики і комп'ютерної обробки даних.

Вивчення формування професійної відповідальності здійснено на засадах системного, особистісно-розвивального та інтегративно-діяльнісного підходів. Аналіз практики формування професійної відповідальності в майбутніх менеджерів освіти засвідчив, що найбільш ефективними принципами, на яких ґрунтується досліджуваний процес є принципи: проблемності, мотивації, раціональності і компетентності, професійної спрямованості, опори на колектив, етапності [3; 5; 6].

Розроблена нами модель системи формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти є схематичним відображенням формування професійної відповідальності майбутніх фахівців. Цілі формування професійно важливих якостей майбутніх менеджерів освіти у вищому навчальному закладі зумовлюють вибір наукових підходів до розглядуваної проблеми. Встановлені відповідно до цих підходів принципи, дидактичний зміст, критерії та рівні цієї про-

фесійно значущої якості особистості визначають завдання формування професійної відповідальності майбутніх фахівців з управління навчальними закладами. Вирішення даних завдань відбувається завдяки реалізації теоретично обґрунтованих педагогічних умов з урахуванням дії факторів соціально-виховного середовища і формує раціональний, емоційний, вольовий та практичний компоненти професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти [9, с. 279-282].

Процес формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти має циклічний характер: своєчасна діагностика рівнів сформованості професійної відповідальності майбутніх фахівців дає змогу прийняти рішення щодо коригування становлення їх професійної відповідальності, які, в свою чергу, визначають можливу зміну завдань. Серед малоформалізованих методик у дослідженні використано: спостереження, бесіди (вони дають змогу зафіксувати види поведінкових реакцій, випробуваних в умовах навчальної діяльності, виробничої практики, особистісні особливості та інші характеристики). За допомогою високоформалізованих методик, а саме: тесту "Сила волі", анкети "Мотиви відповідального ставлення до навчальної діяльності", проєктивної методики "Малюнок на робочому місці через 5 років", а також методик "Три Я", "Рівень суб'єктивного контролю" (РСК), опитувальника для оцінювання потреби в досягненні успіхів, виявлено особливості контролю особистості, виконано аналіз за шкалою "інтроверсія-екстраверсія", виокремлено мотиви відповідальної поведінки майбутніх менеджерів освіти у вищому навчальному закладі.

До критеріїв оцінювання рівня професійної відповідальності належать такі, як: емоційно-оцінний (дає змогу виявити ставлення майбутніх фахівців до майбутньої професійної діяльності); когнітивний (на основі якого оцінюють професійно значущі знання майбутніх менеджерів освіти про суть, зміст та психологічну структуру відповідальності як якості особистості), а також поведінковий (який характеризує результати навчальної та громадської діяльності майбутнього фахівця) критерії. На основі вказаних критеріїв визначено рівні сформованості професійної відповідальності: формально-відповідальний, виконавчо-відповідальний, ініціативно-відповідальний [1; 4; 9].

Визначення педагогічних умов, що істотно впливають на формування професійної відповідальності, ґрунтується на факторах, професійних інтересах, які впливають на формування професійно значущих якостей майбутніх фахівців. Це: навчально-виховне середовище, економічна ситуація України, успішність професіоналів, засоби масової комунікації [2, с. 86-90].

Визначено такі педагогічні умови формування відповідальності в майбутніх менеджерів освіти в умовах навчальних закладів: установлення мотивації відповідальної поведінки; професійна спрямованість майбутнього фахівця; педагогічна майстерність викладачів; ефективна практична підготовка майбутніх менеджерів освіти. Добір вправ до мотиваційного тренінгу було обумовлено необхідністю розвитку в майбутніх фахівців насамперед внутрішньої (пізнавальної) мотивації, мотивації досягнення, саморозвитку та соціальної ідентифікації. Певним чином було задіяно також комунікативний мотив та мотив матеріального достатку. Мета тренінгу полягала у формуванні таких мотивів відповідального ставлення до навчання, як пізнавальний, досягнення, саморозвитку, суспільно значущого, соціальної ідентифікації.

Аналіз конкретних ситуацій виявлення безвідповідальності фахівців дав змогу впливати на емоційну сферу майбутніх фахівців з управління навчальними закладами внаслідок показу негативних наслідків безвідповідальної поведінки. Виявлено залежність успішності професійного становлення від того, наскільки ефективна підготовка поєднується зі сприятливими умовами в колективі; від дієвості підготовки (уміння майбутніх фахівців застосовувати знання на практиці, орієнтуватися в складних професійних ситуаціях); від світоглядної зрілості молодого фахівця, його емоційно-вольової готовності брати на себе повною мірою професійну відповідальність [9, с. 282-283].

Параметрами формування професійної відповідальності було визначено: а) мотивацію відповідальної поведінки, систему знань і уявлень про відповідальність як особистісну якість; б) систему професійних умінь, досвід відповідального розв'язання проблем, готовність до самоконтролю; в) ціннісні орієнтації, особистісний сенс відповідальної поведінки; г) погляди і переконання особистості, світоглядну готовність її до відповідальності; д) моральну, психологічну, інтелектуальну, комунікативну, інформаційну готовність до відповідальної поведінки.

Результати повторного тестування з використанням проєктивної методики "Намалюйте себе на уявному робочому місці через 5 років" підтвердили ефективність процесу формування професійної відповідальності за емоційно-оцінним критерієм.

Висновки: На основі аналізу філософської і психолого-педагогічної літератури з'ясовано, проблема формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу не набула всебічного наукового вивчення. До професійно значущих якостей майбутнього фахівця відносимо якість, що потрібні в діяльності фахівців даної професії, впливають на успішність навчальної діяльності, дають можливість найбільше повно реалізувати особистісний потенціал і розвиток яких забезпечує надалі високу якість професійної діяльності.

Встановлено, що відповідальність як категорія етики і права відображує особливе соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства, яке характеризується виконанням свого морального обов'язку і правових норм; вона передбачає здатність людини свідомо виконувати певні вимоги і здійснювати встановлені перед нею завдання. Сутність професійної відповідальності майбутнього менеджера освіти полягає в готовності діяти на основі усвідомлення своїх обов'язків перед суспільством, емоційного сприйняття їх та здатності передбачати наслідки своєї поведінки, відповідати за них з урахуванням суспільної оцінки цих наслідків.

Розкрито структуру професійної відповідальності, що складається з емоційного, вольового, інтелектуального та практичного компонентів. Істотними ознаками цієї якості є точність, пунктуальність, вірність особистості у виконанні обов'язків і її готовність відповідати за наслідки своїх дій. Професійна відповідальність пов'язується з наявністю специфічних професійних норм, що регулюють поведінку суб'єкта діяльності, і є нормами професійної етики. Ця вольова якість пов'язана з морально-ціннісною орієнтацією особистості.

З'ясовано, що формування відповідальності у майбутніх менеджерів освіти вищих навчальних закладів ґрунтується на засадах системного, аксіологічного, особистісно-розвивального підходів. Основними принципами формування відповідальності є принципи проблемності і мотивації. Специфічними принципами,

спрямованими на вирішення проблеми дослідження є: принцип етапності, наступності, демократизму і толерантності, раціональності і компетентності, індивідуалізації, опори на колектив.

Обґрунтовано критерії (поведінковий; когнітивний; емоційно-оцінний) та виокремлено три рівні (формально-відповідальний, виконавчо-відповідальний, ініціативно-відповідальний) сформованості відповідальності. Діагностику здійснено за такими параметрами: мотивація відповідальності як особистісна якість; готовність до самоконтролю; ціннісні орієнтації; особистісний сенс відповідальності поведінки; погляди і переконання особистості; моральна, психологічна, інтелектуальна, комунікативна, інформаційна готовність до відповідальності поведінки.

Визначено педагогічні умови формування професійної відповідальності. Це становлення мотивації відповідальності поведінки, професійна спрямованість майбутнього менеджера освіти, педагогічна майстерність викладачів, ефективна практична підготовка майбутніх фахівців. Застосування методики формування професійної відповідальності дало змогу виявити залежність ефективності формування відповідальності від: емоційного усвідомлення потреби у становленні професійно значущих якостей; підвищенні рівня професійної спрямованості абітурієнтів; розширенні самостійності майбутніх фахівців у провідних видах діяльності; поліпшенні виховного впливу колективу; педагогічної майстерності викладачів; організації самостійної роботи майбутніх фахівців.

ДИСКУСІЯ: На основі аналізу літературних джерел з означеної проблеми встановлено, що розв'язання аспектів формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти реалізується через: 1) пошук наукових підходів до виявлення невирішених питань і системних зв'язків дослідження; 2) визначення системи принципів, на основі яких здійснюватиметься осмислення, пояснення й оцінка педагогічних фактів і подій; 3) встановлення закономірностей і механізмів набуття педагогічних знань про проблему дослідження; 4) формування системи методів дослідження, адекватних прийнятій концептуальній теоретичній базі і специфіці розв'язання проблем формування професійно значущих якостей; 5) систематизацію емпіричного матеріалу, побудову відповідної моделі.

Не розкритими моментами дослідження сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти залишаються: недостатня наукова обґрунтованість суті, змісту, технологій формування професійної відповідальності студентської молоді, відсутність необхідних методичних матеріалів.

Список використаних джерел

1. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації: монографія / Г. Йонас. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
2. Каганов А.Б. Рождение специалиста: профессиональное становление студента: учеб. пособие / А.Б.Каганов. – Минск: Изд-во БГУ, 1983. – 111 с.
3. Завадская Ж. Е. Воспитание ответственности у старшеклассников: [учеб. пособие] / Ж.Е. Завадская, Л. В. Шевченко. – Минск, 1981.- 152 с.
4. Боротко Н.М. В пространстве воспитательной деятельности: монография / Науч. ред. Н.К. Сергеев. – Волгоград: Перемена, 2001.-181 с.
5. Борисова Е. М., Логинова Г. П. Индивидуальность и профессия: [учеб. пособие] / Е. М. Борисова, Г. П. Логинова. – М.: Знание, 1991.– 80 с.
6. Абдуллина О.А. Педагогическая практика студентов : учеб. пособие / О.А. Абдуллина, И.А. Загряжкина. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 175 с.
7. Макаревич О.П. Мотивационное подгрунта регуляції власної поведінки особистості: навчально-методичний посібник / О.П. Макаревич. – К.: ВП НАОУ, 2000. – 96 с.
8. Плахотный А.Ф. Проблемы социальной ответственности: навчальный посібник / А.Ф. Плахотный. – Харьков: ХГУ, 1981. – 232 с.
9. Шуст В.В. Професійна відповідальність як особистісна риса майбутніх фахівців-аграрників. / В.В Шуст // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2005. – №8. – С. 278–283.

References

1. Yonas H. Prynstyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlya tekhnolohichnoyi tsyvilizatsiyi: [monohrafiya] / H. Yonas. – K.: Libra, 2001. – 400 s.
2. Kahanov A.B. Rozhdenye spetsyalista: professyonalnoe stanovleniye studenta: [ucheb posobyey] / A.B.Kahanov. – Mynsk: Yzd-vo BNU, 1983. – 111 s.
3. Zavadsкая ZH. E. Vospytanye otvetstvennosti u starsheklassnykov: [ucheb. posobyey] / ZH.E. Zavadsкая, L. V. Shevchenko. – Mynsk, 1981.- 152 s.
4. Borytko N.M. V prostranstve vospytatel'noy deyatelnosti: [monohrafiya] / Nauch. red. N.K. Serheev. – Volhohrad: Peremena, 2001.-181 s.
5. Borysova E. M., Lohynova H. P. Yndyvudual'nost' y professyya: [ucheb. posobyey] / E. M. Borysova, H. P. Lohynova. – M.: Znanye, 1991.– 80 s.
6. Abdullyna O.A. Pedahohycheskaya praktyka studentov : [ucheb. posobyey] / O.A. Abdullyna, Y.A. Zahryazkina. – 2-e yzd. – M.: Prosveshchenye, 1990. – 175 s.
7. Makarevych O.P. Motyvatsiyne pidhruntya rehulyatsiyi vlasnoyi povedinky osobystosti: [navchalno-metodychnyy posibnyk] / O.P. Makarevych. – K.: VHI NAOU, 2000.- 96 s.
8. Plakhotnyy A.F. Problemy sotsyalnoy otvetstvennosti: [navchalnyy posibnyk] / A.F.Plakhotnyy. – Kharkov: KHU, 1981.- 232 s.
9. Shust V.V. Profesiynna vidpovidalnist yak osobystisna rysa maybutnikh fakhivtsiv-ahrarynikiv. / V.V Shust // Naukovyy visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu. – 2005. – №8. – S. 278 – 283.

Надійшла до редакції 16.06.15

L. Satanovska, Ph. D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF FUTURE MANAGERS OF EDUCATION IN CONDITIONS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Aspects of formation of professional responsibility in future managers of education in higher educational institution have been revealed. It has been proved that professional responsibility of future professionals means readiness to act on the basis of awareness of their responsibilities to society, emotional perception of these responsibilities and their ability to foresee the consequences of their behavior, to answer for them on the basis of the assessment of social impacts. The principles of motivation and problematic, factors and pedagogical conditions of professional responsibility in future managers of education have been grounded: formation of motivation of responsible behavior, professional orientation, pedagogical skills of teachers, effective practical training. The criteria, indicators and levels of professional responsibility have been defined.

Keywords: professional responsibility, the social environment factors, pedagogical conditions of professional responsibility, motivation level of responsible behavior, professional and responsible situation.

Л. Сатановская, канд. пед. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Раскрыты аспекты формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров образования в условиях высшего учебного заведения. Доказано, что профессиональная ответственность будущих специалистов заключается в готовности действовать на основе осознания своих обязанностей перед обществом, эмоционального восприятия их и способности предвидеть последствия своего поведения, отвечать за них с учетом общественной оценки этих последствий. Обоснованы принципы мотивации и проблемности, факторы и педагогические условия формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров образования: становления мотивации ответственного поведения, профессиональная направленность, педагогическое мастерство преподавателей, эффективная практическая подготовка. Определены критерии, показатели и уровни профессиональной ответственности.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, факторы социальной среды, педагогические условия формирования профессиональной ответственности, уровень мотивации ответственного поведения, профессионально-ответственная ситуация.

Відомості про автора

Сатановська Людмила Анатоліївна – Україна, м. Київ, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: +38044 521 35 13, Ludmbogd@ukr.net

Сатановская Людмила Анатольевна – Украина, г. Киев, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры педагогики факультета психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Контактная информация: +38044 521 35 13, Ludmbogd@ukr.net

Satavovska Liudmyla Anatoliivna – Ukraine, Kyiv, Ph. D., Associate Professor, Associate Professor of Pedagogics Chair of Psychology Department of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Contact information: +38044 521 35 13, Ludmbogd@ukr.net

УДК [378.016:811]:030

Є. Спіцин, канд. пед. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
В. Киричилиця, канд. пед. наук, ст. викл.
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ СЛОВНИКОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті досліджено проблему застосування технології навчання з використанням словників для забезпечення ефективності навчання іноземних мов. Розкрито суть розробленої словникової технології навчання, у якій взаємопов'язані мета, функції, зміст, алгоритм дій, методи роботи зі словниками, діагностичний інструментарій і результат. Проаналізований матеріал вказує на необхідність впровадження словникової технології навчання у процес вивчення іноземних мов студентами з метою розвитку мотивації та зацікавленості навчальним предметом.

Ключові слова: технології навчання, словникова технологія навчання, етапи технології, уміння та навички, робота зі словниками.

Постановка проблеми. Проблема використання у дидактичному процесі навчальних технологій особливо актуальна на нинішньому етапі становлення національної системи вищої освіти і збагачення її новим змістом. Сучасна дидактика вимагає від суб'єктів учіння не лише зрозуміти, запам'ятати й відтворити отримані знання, але й уміти ними оперувати, ефективно застосовувати у професійній діяльності й творчо розвивати.

Використання сучасних технологій навчання забезпечує тісний зв'язок теорії з практикою, розвиток нестандартного стилю мислення, створення атмосфери співробітництва, формування навичок спілкування, розвиток у студентів творчості, самостійності, здатності кваліфіковано виконувати професійні завдання. Основні ознаки сучасної технології навчання – це системне поєднання активної самостійної роботи студентів (індивідуальна діяльність учіння) і активних методів навчання (кооперативно-групова діяльність учіння), що має працювати систематично протягом усього часу засвоєння навчального предмету (кожна тема, кожне заняття), який являє собою частку суспільного досвіду (людської культури) [1, с.57].

Уміння викладача застосовувати різні технології навчання дає йому змогу творчо підходити до організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, обираючи в конкретних умовах таку технологію навчання, яка найкраще забезпечує засвоєння знань, формування умінь і навичок за мінімальних витрат зусиль і часу. "В основі будь-яких технологій навчання знаходяться такі компоненти навчальної діяльності, як цілепокладання, цілездійснення і ціледосягнення. Їх ефективність залежить від того, в якій мірі ці компоненти взаємодіють, взаємопроникають, взаємозалежать у структурі функціонуючих технологій навчально-виховної роботи" [2, с.3].

На використанні інноваційних педагогічних технологій, які є важливою умовою теоретичного засвоєння і практичного опанування знаннями, базується вивчення іноземних мов у вищій школі. Саме новітні технології навчання іноземних мов створюють необхідні передумови як для розвитку мовленнєвої компетенції студентів, так і для розкриття їх індивідуальних здібностей, готовності до вирішення складних життєвих проблем,

поповнення складу інтелектуальної еліти суспільства. Новітні технології навчання – це вимога сьогодення, що дозволяє створити суспільство, засноване на знаннях. Відомий український дидакт В.І.Бондар визначає технології в педагогіці, як "сукупність знань і способів оптимального відбору змісту, вибору засобів і методів певного виду діяльності, що забезпечують цілеспрямований рух від мети до результату". [2, с.254].

Забезпечення студентів глибокими знаннями й практичними вміннями під час оволодіння мовами неможливе без застосування словників. Словники є основою системної організації лексики, тому їх вважають ядром під час вивчення мов. Серед великої кількості різних типів словників, які традиційно використовуються під час вивчення рідної та іноземних мов, важливо вибрати саме той словник, який би оптимально забезпечив засвоєння знань, формування умінь і навичок за мінімальних витрат зусиль і часу на певному етапі навчання.

Проблема використання словника як засобу навчання студентів вимагає розгляду його як єдиної цілісної системи, різні елементи якої діалектично зв'язані. Для зручності такого підходу ми виділяємо нове поняття "технологія навчання з використанням словників" або "словникова технологія навчання", суть якого буде розкрито пізніше. Слід зазначити, що в психолого-педагогічних дослідженнях недостатньо розроблене питання комплексного підходу до використання словників різних типів в контексті сучасних технологій навчання. Окремі висновки з цього питання вимагають більш ґрунтовного дослідження і перегляду із усвідомленням того великого значення, яке відіграють словники у вивченні іноземних мов і загальному розвитку людини.

Метою статті є теоретичне дослідження існуючого досвіду використання словників у навчальному процесі взагалі, і у вивченні іноземних мов зокрема. Завдання статті полягає в обґрунтуванні доцільності використання словникової технології навчання та висвітленні питання реалізації словником своєї традиційної функції джерела знань і носія інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведені нами дослідження свідчать про те, що до останнього часу не було робіт, в яких би словники досліджу-